

**ZIYO GO'KALP QARASHLARIDA AXLOQ VA VIJDON
MUNOSABATINING MUHIMLIGI**

Xamdamov Erkin Ibodullayevich

“ALFRAGANUS UNIVERSITY” nodavlat oily ta'lim tashkiloti

Ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Tel.: +99899 517-34-87

e-mail: hamdamoverkin5@gmail.com

Orcid: 0009-0003-0761-964X

Annoatsiya: Mazkur maqolada Ziyó Go'kalp qarashlarida axloq va vijdon munosabatining mohiyati va ahamiyati tahlil qilingan. Ziyó Go'kalp asarlarida axloq tushunchasi milliy va ma'naviy qadriyatlar bilan bog'liq holda yoritilgan bo'lib, vijdon insonning ichki nazorati sifatida talqin qilinadi. Ushbu g'oyalarning jamiyatda ijtimoiy birlikni mustahkamlash, shaxsiy mas'uliyatni oshirish va ma'naviy rivojlanishga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqotda Ziyó Go'kalpning axloq va vijdon masalalaridagi qarashlari jamiyatni shakllantirishdagi ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: *Ziyó Go'kalp, Axloq, Vijdon, E'tiqod, Inson, G'oya.*

Abstract: This article analyzes the essence and significance of the relationship between morality and conscience in the views of Ziya Gökalp. In the works of Ziya Gökalp, the concept of morality is highlighted in connection with national and spiritual values, and conscience is interpreted as a person's internal control. The impact of these ideas on strengthening social unity in society, increasing personal responsibility, and spiritual development is studied. The study shows the importance of Ziya Gökalp's views on morality and conscience in shaping society.

Key words: *Ziya Gökalp, Morality, Conscience, Belief, Human, Idea.*

Kirish; Ziyó Go'kalp (1876–1924) - turk milliy g'oyasining rivojlanishida muhim rol o'ynagan, turk jamiyatining ma'naviy, axloqiy va madaniy tiklanishini ta'minlashga katta hissa qo'shgan shaxsdir. Uning qarashlarida axloq va vijdon munosabati alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu tushunchalar Go'kalpning milliy tafakkurini va turk xalqining ma'naviy tiklanishidagi asosiy omillar sifatida ko'rilgan. Ushbu maqolada Ziyó Go'kalpning axloq va vijdon haqidagi qarashlari tahlil qilinadi va bu tushunchalarning jamiyat hayotidagi o'rni yoritiladi[1:35].

Ziyó Go'kalpning fikricha, axloq insonning jamiyatdagi o'z vazifalarini ado etishdagi yuksak mas'uliyatni anglatadi. Axloqiy qadriyatlar jamiyatda uyg'unlikni saqlash, ijtimoiy adolatni ta'minlash va insonlarni o'zaro hurmatda bo'lishga undaydi. Go'kalp axloqni faqat shaxsiy ma'naviyat bilan bog'lab qolmay, balki uni milliy qadriyatlar va jamiyatning umumiy manfaatlari bilan bog'laydi. U axloqni millatning har bir a'zosining mas'uliyatli va ma'naviyatli bo'lishini talab qiluvchi yuksak bir tushuncha sifatida ko'radi[2:89].

Vijdon esa Go'kalp qarashlarida ichki nazorat, insonning o'zini-o'zi baholash tizimi sifatida ifodalangan. Vijdon, uning fikricha, insonning axloqiy qarorlar qabul qilishdagi asosiy omil bo'lib, har bir insonning o'zini-to'g'ri tutishi, yaxshi va yomonni farqlashda muhim ahamiyatga ega. Ziyó Go'kalp vijdonni faqat individual omil sifatida emas, balki jamiyatni shakllantiruvchi ijtimoiy kuch sifatida ham ko'rib, bu tushunchaning milliy va ma'naviy tiklanishda tutgan o'rniga alohida e'tibor qaratadi[3:95].

Ziyó Go'kalpning qarashlarida axloq va vijdon jamiyatning yuksalishi va o'zgarishidagi muhim mexanizmlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. U jamiyatda axloqiy qadriyatlarning kuchayishi orqali milliy birlashuv va umumiy manfaatlar asosida mustahkam bir jamiyat shakllanishiga erishish mumkinligini ta'kidlaydi. Go'kalpning fikricha, axloqiy qadriyatlar faqat shaxsiy darajada qolmasdan, jamiyatni tashkil etuvchi barcha a'zolarining faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi kerak. Bu orqali shaxsning ma'naviy kamoloti va jamiyatdagi barqarorlikni saqlash mumkin bo'ladi.

Go'kalp, shuningdek, vijdonning jamiyatdagi roliga ham katta ahamiyat beradi. U vijdonni millatning ruhiy asosi deb hisoblaydi va uni milliy qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiluvchi kuch sifatida ko'radi. Insonlarning vijdoni yuksalishi, jamiyatda ijtimoiy tartib va adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Ziyo Go'kalpning fikricha, millatning vijdoni rivojlanishi, uning kelajagiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi va xalqning o'ziga bo'lgan hurmatini oshiradi.

Ziyo Go'kalpning axloq va vijdon haqidagi fikrlari, ayniqsa, milliy qadriyatlar va turk millatining ma'naviy tiklanishi bilan bevosita bog'liq [1:762]. U milliy ma'naviyatni va axloqni saqlashni, milliy birlikni shakllantirishda muhim deb bilgan. Go'kalp axloqni, millatning taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan bir vosita sifatida qaraydi va milliy qadriyatlarning mustahkamlanishini, axloqiy va vijdoniy barqarorlikka erishish uchun zarur deb hisoblaydi. Millatning ma'naviy o'sishi axloqiy qadriyatlar orqali amalga oshiriladi va bu jarayon milliy vijdonning rivojlanishini ta'minlaydi.

Ziyo Go'kalpning axloq va vijdon haqidagi qarashlari, uning jamiyatni shakllantirishdagi, milliy birlikni mustahkamlashdagi va turk xalqining ma'naviy tiklanishidagi asosiy g'oyalarini aks ettiradi. Axloqiy qadriyatlar va vijdon, Go'kalp uchun, jamiyatdagi ijtimoiy birlikni ta'minlash, milliy ruhni oshirish va jamiyatni barqarorlashtirishning muhim vositalaridir. Uning qarashlari, bugungi kunda ham, axloq va vijdonning jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini tushunish uchun yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Go'kalpning axloq va vijdon haqidagi fikrlari milliy qadriyatlarni tiklash va yoshlarni ma'naviy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan faoliyatda katta ahamiyatga ega.

Oldingi bo'limda ta'kidlanganidek, Go'kalp axloqni metafizikadan butunlay ajratib bo'lmasligini va metafizik taxminlarning axloqiy qadriyatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatishini o'ylagan bo'lsa-da, axloqni butunlay metafizikaga asoslashni noto'g'ri ekanligini ham ta'kidlaydi. Uning fikricha, axloqni metafizikaga asoslash, bu metafizik taxminlardan voz kechilsa, jiddiy muammolarga olib keladi.

Axloq va metafizika o'rtasidagi munosabatni muhokama qilgandan so'ng, Go'kalp mavzuni din va axloq munosabatlariga olib keladi. Go'kalpning bu bahsni

boshqarishi, ayniqsa, yashayotgan geografiyasi nuqtai nazaridan juda muhim, chunki u din markazli axloq hukmron bo'lgan jamiyatda yashaydi.

Inson erkinlik huquqiga ega bo'lganidek, u ham haqiqatga haqli. Go'kalpning fikricha, noto'g'ri bo'lish bir xil qullikdir. Shunday ekan, odamlarga nisbatan samimiy va ochiq ko'ngilli bo'lish ham farzlardandir. Bu tamoyil odamlarni boshqalarni aldashi mumkin bo'lgan har qanday narsadan uzoqlashtiradi. Bu holat kuchli odamni o'z fikrlarini aniq ifodalashga undaydi. Bular nafaqat ma'naviy, balki ijtimoiy ahamiyatga ega. Yolg'onchi va ikkiyuzlamachilar jamiyat boshiga tushgan eng dahshatli ofatdir. Rostgo'y bo'lish, o'ylangan hamma narsani aytishni anglatmaydi. Bunday munosabat haqiqat emas, balki sodda va ahmoqlik bo'ladi. Solih va qattiqqo'l odam o'zi o'ylagan narsalarining bir qismini boshqalardan yashirishga haqli. Agar aytilishi kerak bo'lgan haqiqat noto'g'ri tushunilishi mumkin bo'lsa, uni aytmaslik kerak. Chunki bunday haqiqat boshqalarga butunlay boshqacha ko'rinishda bo'lib, yolg'on kabi zarar keltiradi. Kant axloqi kabi mutlaq axloqchilardan farqli o'laroq, Go'kalp, teng vijdonlar o'rtasida taqsimlanmagan har bir haqiqat vaziyatga ko'ra ifodalanishi kerak deb o'ylaydi[1:764]. Aks holda bu vaziyatdan begunoh insonlar ham zarar ko'rishi mumkin.

Go'kalpning fikricha, inson har qanday holatda ham rostgo'y bo'lishi va hech qachon rostgo'ylikdan voz kechmasligi kerak. Aksincha, yolg'on gapirish uzrli va hatto birgina istisno holatdagina vojib bo'lishini aytadi. Bu holat teng tarkibga ega bo'lmagan ikkita vazifani tanlash kerakligini anglatadi. Masalan, shifokorning bemorga yolg'on gapirishi yoki pokiza odamni qutqarish uchun yolg'on gapirishi bu holatga misol bo'la oladi. Bu misollarda bir-birining oldida turgan ikkita vazifa bor. Biri haqiqatni aytish, ikkinchisi begunohni o'limdan yoki insonni behuda qayg'udan qutqarish. Bu yerda ikkinchisiga ustunlik berish kerak, chunki asosiysi insoniyatga hurmatdir.

Ziyo Go'kalpning axloq va vijdon haqidagi qarashlari uning turk milliy g'oyasining rivojlanishida markaziy o'rinni egallaydi. Go'kalp uchun axloq va vijdon, nafaqat shaxsiy sifatlar, balki jamiyatning madaniy va ijtimoiy taraqqiyoti

uchun zarur bo'lgan omillardir. U axloqni shaxsning ichki mas'uliyatini va jamiyatdagi o'zaro munosabatlarni yaxshilash vositasi sifatida ko'rar ekan, vijdonni insonning ichki nazorati va yaxshilikka bo'lgan intilishining natijasi sifatida ta'riflaydi.

Go'kalpning fikricha, axloq va vijdon nafaqat individning yuksalishi, balki jamiyatning umumiy barqarorligi va ijtimoiy adolatni saqlashda ham muhim ahamiyatga ega. Milliy qadriyatlar va ma'naviyatni mustahkamlash, turk millatining kelajagini shakllantirishda axloqiy tamoyillarni o'rganish va rivojlantirish zarurdir. Go'kalpning qarashlarida axloq va vijdon jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, milliy birlashuvni kuchaytirish, va umuman olganda, xalqni ma'naviy jihatdan tiklashga xizmat qiladigan kuchlardir.

Bundan tashqari, Go'kalpning axloq va vijdon haqidagi g'oyalari faqat shaxsiy mas'uliyat va ichki rivojlanish bilan cheklanmaydi, balki ular jamiyatning ma'naviy tiklanishini ta'minlash uchun ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan omil sifatida ham qaraladi. U axloqiy qadriyatlarni milliy g'oya va vijdonni shakllantirishda zarur bo'lgan eng muhim vositalardan biri deb hisoblaydi.

Go'kalpning qarashlari shuni ko'rsatadiki, axloq va vijdonning yuksalishi milliy birlikning mustahkamlanishiga va jamiyatning taraqqiyotiga xizmat qiladi. U millatning mustahkam bo'lishi uchun har bir a'zoning axloqiy va vijdoniy jihatdan kamol topishi zarur deb hisoblagan.

XULOSA. Ziyo Go'kalpning axloq va vijdon haqidagi qarashlari turk milliy g'oyasining rivojlanishi va milliy qadriyatlarning mustahkamlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Go'kalp axloqni va vijdonni nafaqat shaxsiy sifatlar sifatida, balki jamiyatni shakllantiruvchi muhim omillar sifatida ko'rib, ularning milliy ma'naviyat va ijtimoiy barqarorlikni saqlashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

1. Go'kalpning qarashlarida axloqiy qadriyatlar, milliy birlashuvni mustahkamlash va ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun muhim vositalardir. Jamiyatning yuksalishi uchun har bir individning axloqiy jihatdan to'g'ri yo'nalishda bo'lishi zarurdir.

2. Go'kalp vijdonni milliy ruhning shakllanishiga yordam beruvchi asosiy kuch sifatida ko'radi. Millatning kelajagi, uning vijdonining yuksalishiga bog'liqdir. Vijdon, shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy adolatni va tartibni saqlashda muhim rol o'ynaydi.
3. Go'kalpning fikricha, jamiyatda axloqiy qadriyatlarning o'rganilishi va rivojlantirilishi milliy tiklanishni ta'minlashga, shuningdek, jamiyatdagi barcha ijtimoiy qatlamlarning uyg'un yashashiga xizmat qiladi. Axloq va vijdon bir-birini to'ldiruvchi tushunchalar sifatida jamiyatni barqarorlashtirishga yordam beradi.
4. Go'kalpning axloq va vijdon haqidagi qarashlari, milliy qadriyatlarni tiklash va saqlashda muhim ahamiyatga ega. U millatni yuksaltirish uchun faqat iqtisodiy rivojlanish emas, balki ma'naviy yuksalish ham zarur deb bilgan.
5. Go'kalpning qarashlarida har bir shaxsning axloqiy mas'uliyati va vijdoniy o'sishi jamiyatning taraqqiyotini ta'minlaydi. Jamiyatdagi har bir a'zo o'z mas'uliyatini his etishi va uni amalga oshirishi lozimdir.

Natijada, Ziya Go'kalpning axloq va vijdon haqidagi qarashlari jamiyatni ma'naviy jihatdan shakllantirish, milliy birlikni mustahkamlash va ijtimoiy barqarorlikni saqlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlaydi. Bu g'oyalar jamiyatni rivojlantirish va mustahkamlash uchun zarur bo'lgan ma'naviy va axloqiy asoslarni shakllantirishda qo'llanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Go'kalp Ziya. Felsefe Dersleri. Sad. ve Yay. Haz.: Ali Utku-Erdoğan Erbay.Çizgi Kitabevi. Konya, 2006.
2. Go'kalp Ziya. "Bugünkü Felsefe". Makaleler II. Haz.: Süleyman Hayri Bolay. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1982. ss. 1-7.
3. Go'kalp Ziya. Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I. Haz.: Rıza Kardaş. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul, 1997.
4. Ülken Hilmi Ziya. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. Ülken Yay, İstanbul, 1994.